

Konrad Otwinowski

Zbiory kielczanina Stanisława Piotrowicza jako przykład prywatnego kolekcjonerstwa "pamiątek historycznych"

Studia Muzealno-Historyczne 5, 211-218

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konrad Otwinowski (Muzeum Historii Kielc)

Zbiory kielczanina Stanisława Piotrowicza jako przykład prywatnego kolekcjonerstwa „pamiątek historycznych”

Co można dostrzec w kolekcjach „pamiątek historycznych”, oprócz poszczególnych, wchodzących w ich skład przedmiotów? Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o rolę i wartość kulturową prywatnych kolekcji przedmiotów o określonym kontekście historycznym – tzw. pamiątek historycznych, prezentowanych we współczesnych muzeach w formie ekspozycji czasowych lub trafiających na stałe do muzealnych zbiorów. W toku prowadzonych rozważań pojawiły się także dodatkowe zagadnienia dotyczące specyfiki polskiego kolekcjonerstwa prywatnego oraz mechanizmów kształtujących je w ostatniej ćwierci XX w. Próba odpowiedzi na te pytania została oparta o analizę jednej z takich kolekcji.

W latach 2008–2012 do Muzeum Historii Kielc trafiła kolekcja „pamiątek historycznych” zgromadzona przez kielczanina Stanisława Piotrowicza (1933–2008). Zbiór obejmuje: polskie symbole wojskowe i państwowe, dokumenty, fotografie, numizmaty i militaria, obrazujące wybrane wydarzenia z dziejów Polski XX w. Na całość składa się ponad 1650 obiektów, zebranych w 1109 pozycjach inwentarzowych (część z nich stanowią obiekty złożone oraz zespoły). Wielowątkowość tej kolekcji i różnorodność zgromadzonych przedmiotów powoduje, iż stanowi ona reprezentatywny przykład prywatnej kolekcji „pamiątek historycznych”, jako zjawiska charakterystycznego dla polskiego kolekcjonerstwa amatorskiego ostatniej ćwierci XX w.

Na wstępie, dla jasności dalszych rozważań, należy odpowiedzieć na pytanie: czym jest kolekcja i kolekcjonerstwo. Cytując za *Leksykonem prawa ochrony zabytków*: „Kolekcja to zbiór obiektów zgromadzonych na podstawie przyjętych z góry założeń, pojmowany jest wówczas jako pewna całość, składająca się z wyselekcjonowanych składników, zwykle o zbliżonym poziomie i wartości przewodniej (np. obrazów, monet, porcelany, broni, szkła etc.). Istotą kolekcji jest zatem zgromadzenie rzeczy według założonego wcześniej klucza: artystycznego, kulturowego, historycznego, naukowego, poznawczego, bądź jeszcze innego. Pojęcie kolekcji i kolekcjonerstwa należy odróżnić od zbieractwa, które także jest gromadzeniem rzeczy, ale bez żadnej porządkującej je idei”¹. Według Encyklopedii PWN popularna i bardziej uproszczona definicja kolekcjonerstwa brzmi następująco: „Gromadzenie, według określonych kryteriów, dzieł sztuki, pamiątek historycznych, książek oraz przedmiotów rzadkich i ciekawych; prowadzone jest przez instytucje publiczne (zwykle muzea) oraz osoby prywatne. Bardzo często rodzaj zbieranych przedmiotów jest ściśle związany z zainteresowaniami kolekcjonera daną problematyką: okresem historycznym, regionem, postacią itp.”². Jak można zauważyć, przytoczone powyżej, ogólnie przyjęte definicje kolekcjonerstwa odnoszą się także do historycznego kontekstu przedmiotów umieszczanych w kolekcjach bądź przedmiotów bezpośrednio określanych mianem „pamiątek historycznych”. Ten niesprecyzowany termin można skonkretyzować poprzez skorelowanie go z definicją „zabytku ruchomego”, określonego w tekście Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

1 *Leksykon prawa ochrony zabytków. 100 podstawowych pojęć*, red. K. Zeidler, Warszawa 2010, s. 115–116.

2 *Encyklopedia PWN w trzech tomach*, t. 2 (I-P), Warszawa 2010, s. 172.

zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. W myśl przytoczonego dokumentu poprzez „zabytki ruchome” rozumiane są m.in.: „[...] kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, [...] numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria [...], sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, [...] przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji”³.

W przypadku tak zróżnicowanego pod względem rodzajów gromadzonych przedmiotów, obejmującego wiele wątków zbioru, jak stworzony przez Stanisława Piotrowicza, zastosowanie terminu „pamiątki historyczne” pozwala na trafne określenie charakteru kolekcji. Dzięki użyciu tego terminu z pozoru przypadkowa, powiązana jedynie jakimś zamysłem kolekcjonera, masa przedmiotów, nabiera charakteru spójnej kolekcji. Wszystkie wchodzące w skład zbioru obiekty zostają zespolone wspólną, dostrzeganą przez kolekcjonera wartością – dokumentują poszczególne wydarzenia oraz postacie z historii Polski XX w.

Zbieranie przedmiotów dawnych, pamiątkowych, których głównym walorem w momencie włączenia do kolekcji był ich historyczny kontekst, a w mniejszym zakresie wartość materialna czy estetyczna, nie jest zjawiskiem charakterystycznym jedynie dla naszych czasów. Zrodziło się ono w Europie już w końcu XVIII w. wraz z rozwojem archeologii i zainteresowaniem materialną spuścizną kultur antycznych. Od tego czasu kolekcjonerstwo historyczne na stałe wpisało się w zakres działalności miłośników przeszłości. W XIX stuleciu, wobec rozwoju poczucia tożsamości narodowych na Starym Kontynencie, kolekcje pamiątek historycznych zyskały nowe znaczenie jako namacalna, materialna legitymizacja ruchów wolnościowych⁴. Na gruncie polskim wyraźnym przykładem jest stworzona na przełomie XVIII i XIX w. przez księżną Izabelę Czartoryską kolekcja pamiątek narodowych. Zgromadzone w puławskiej Świątyni Sybilli przedmioty miały obrazować całość dziejów polskiej państwowości oraz ocalić od zapomnienia świadectwa czasów jej świetności. Dodatkowo przy rezydencji w Puławach, w tzw. Domku Gotyckim, księżna Czartoryska zgromadziła artefakty prezentujące historię świata, a zwłaszcza Europy. Stanowiły one osobny wątek kolekcji, ale były także kontekstem dla ukazania zagadnień polskich⁵.

Po 1918 r. w niepodległej Polsce kolekcje pamiątek historycznych nie straciły swego dotychczasowego znaczenia. Dla odbudowanego z trzech zaborów kraju były materialny m przykładem ciągłości życia narodowego oraz wysiłku w walce o wolność.

Wybuch II wojny światowej stanowi przełomowy moment w dziejach polskiej kultury, w tym szeroko rozumianego kolekcjonerstwa. Lata okupacji nie tylko zahamowały dalszy rozwój polskich kolekcji muzealnych i prywatnych, lecz spowodowały również zniszczenie wielu istniejących już zbiorów.

W ramach amatorskiego kolekcjonerstwa w powojennej Polsce rozpoczął się powolny proces odbudowy dawnych oraz tworzenia nowych zbiorów pamiątek historycznych. Jednak wobec specyficznych uwarunkowań polityczno-kulturowych, aż do początku lat siedemdziesiątych XX w. były one najczęściej tworzone w tajemnicy i miały charakter „pamięci drugiego obiegu”. Zbieranie pamiątek historycznych, jako specyficzna cecha polskiego kolekcjonerstwa 2 poł. XX stulecia, ugruntowało się i przybrało na sile na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Na taki stan rzeczy wpływ miały zachodzące w tym czasie przemiany polityczne, wynikające z postępującego rozpadu systemu komunistycznego. Na ich fali pojawiło się dążenie do odfalszowania rodzimej

3 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 6 ust. 1 pkt. 2. Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568.

4 Z. Zygulski jun., *Muzea na świecie. Wstęp do muzealnictwa*, Warszawa 1982, s. 61, 63.

5 Tamże, s. 56–59.

historii oraz przywrócenia należnego miejsca takim jej wątkom, jak wysiłek żołnierza polskiego w czasie walk o niepodległość i granice w latach 1914–1918 czy w okresie II wojny światowej (szczególnie żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz Polskiego Państwa Podziemnego). Osoby, które dotychczas w obawie przed represjami tały, iż same (bądź ich przodkowie) brały udział we wspomnianych powyżej wydarzeniach, coraz odważniej przywoływały wspomnienia. Wraz z odrodzeniem tożsamości historycznej, ze skrytek, szaf, strychów, piwnic na światło dzienne wyciągnięto ukrywane dotychczas ze strachem mundury, odznaki, odznaczenia, dokumenty czy fotografie.

Pojawienie się licznych pamiątek z lat 1914–1945 spowodowało, że narodził się związany z nimi rynek kolekcjonerski. Wspomniane obiekty najczęściej można było nabyć na pchlich targach czy powstających wówczas giełdach staroci. Nieco rzadziej znajdowały się one także w ofercie salonów „Desy”⁶. Jako pierwsi owymi przedmiotami zainteresowali się kolekcjonerzy posiadający już pewne zbiory z zakresu omawianej tematyki. Często załóżki takich kolekcji stanowiły pamiątki rodzinne lub pozyskane w sekrecie od osób znajomych. W taki właśnie sposób został zainicjowany bogaty zbiór Stanisława Piotrowicza. W końcu lat sześćdziesiątych XX w. kolekcjoner otrzymał od znajomego – byłego partyzanta Stanisława Janysta, ps. Jur, jego osobiste pamiątki z okresu walki z hitlerowskim okupantem. Sporadycznie udawało się powiększyć kolekcję o kilka nabytych w tajemnicy odznak, fotografii czy dokumentów. Jednak największa część kolekcji powstała w okresie ostatniej ćwierci XX w.

Otwarcie się rynku kolekcjonerskiego, możliwość dokonywania zakupów, prowadzenia wymiany, sprawiło, iż wśród gromadzonych przez Stanisława Piotrowicza licznych „pamiątek” dokumentujących historię oręża polskiego w XX w., dwa zagadnienia wysuwały się na pierwszy plan. Stały się nimi dzieje kieleckiego garnizonu Wojska Polskiego w latach 1919–1939 oraz historia Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, ze szczególnym uwzględnieniem walk 2. Korpusu Polskiego. Należy również nadmienić, że u wielu kolekcjonerów (w tym i u Stanisława Piotrowicza) pasja gromadzenia przedmiotów związanych z działaniami Polaków na frontach II wojny światowej, a głównie pamiątek po żołnierzach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, poza czynnikiem czysto poznawczym, zrodziła się także poprzez uwarunkowania rynku kolekcjonerskiego. Ogromne zainteresowanie pamiątkami wojskowymi (zwłaszcza odznakami pułkowymi) z okresu walk o niepodległość i granice w latach 1914–1918 oraz II Rzeczypospolitej, ich stosunkowo niewielka ilość, spowodowały wzmoczony popyt oraz znaczny wzrost cen. Wielu pasjonatów „pamiątek historycznych” dokumentujących dzieje polskiego oręża sięgnęło po nieco mniej kosztowną, bo i dotychczas mniej popularną, dziedzinę kolekcjonerstwa, jaką było gromadzenie obiektów związanych z żołnierzami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

W zakresie gromadzenia przedmiotów dokumentujących dzieje kieleckiego garnizonu Wojska Polskiego w latach 1919–1939 oraz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie Stanisław Piotrowicz wkroczył w obszar kolekcjonerstwa profesjonalnego. Pozyskiwanie przedmiotów połączył ze zdobywaniem specjalistycznej wiedzy⁷. Wraz z rozwojem kolekcji powiększał się również księgozbiór kolekcjonera. W jego skład wchodziły coraz liczniejsze periodyki wydawane w kraju, jak również literatura obcojęzyczna. W tym miejscu warto podkreślić, że duża część leksykonów, katalogów i monografii, w szczególności poruszająca zagadnienia z zakresu falerystyki i militariów, trafiła do biblioteki Muzeum Historii Kielc. Dla stworzenia pełnego obrazu szczególnie interesujących go zagadnień Stanisław Piotrowicz przystąpił do gromadzenia także kopii

6 Mechanizm powojennego odrodzenia się polskiego kolekcjonerstwa stał się już przedmiotem rozważań naukowych. Por. A. Ryszkiwicz, *Kolekcjonerzy i miłośnicy*, Warszawa 1981, s. 5, 6, 258.

7 Renata Tańczuk określa ten typ tworzenia zbiorów, jako kolekcjonerstwo systematyczne. Taż, *Ars colli-gendi. Kolekcjonowanie jako forma aktywności kulturalnej*, Wrocław 2011, s. 191, 192.

Naramienniki kapitana 4. Pułku Piechoty Leg.
(para)

Fot. przedstawiająca ćwiczenia artyleryjskie 2. Pułku Artylerii Lekkiej Legionów

Krzyż Monte Cassino Franciszka
Koprowskiego

Świadectwo ukończenia szkoły podoficerskiej przez
starszego strzelca Eugeniusza Kurka z 25. Pułku Ułanów
Wielkopolskich 2. Korpusu Polskiego

Tropikalna kurtka mundurowa (bush jacket)

Orzeł na czapkę AK (z Kielecczyny)

Naszywki organizacyjne, rozpoznawcze rodzajów wojsk i służb oraz oznaki wyróżniające specjalistów wojskowych wz.86

Srebrna Odznaka Honorowy Dawca Krwi PCK (miniatura)

dokumentów, fotografii i wydawnictw. Działania te były szczególnie widoczne w przypadku pamiątek dotyczących historii 4. Pułku Piechoty Legionów, stacjonującego w okresie 1919–1939 w Kielcach. Zdobywanie przez lata oryginalnych przedmiotów oraz kopii dało Stanisławowi Piotrowiczowi taką ilość materiału, która umożliwiła mu przeprowadzenie badań historycznych oraz stworzenie monograficznego opracowania *Czwarty Pułk Piechoty*, które ukazało się drukiem w 1990 r.⁸ W odniesieniu do dziejów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie kolekcjoner skrupulatnie gromadził pamiątki oraz prowadził badania dotyczące udziału kielczan w walkach 2. Korpusu Polskiego we Włoszech. Na szczególną uwagę zasługują tu dokumenty i odznaczenia należące do dwóch z nich: Franciszka Koprowskiego i Stanisława Gierbuszewskiego. W celu pozyskania nowych materiałów do swego zbioru Stanisław Piotrowicz nawiązał szereg kontaktów ze środowiskami kombatanckimi w kraju i na emigracji. Ciekawą kwestią jest jego obszerna korespondencja prowadzona z mieszkającą w Los Angeles Ireną Ney Bigo, córką gen. Juliusza Zulaufa, dowódcy 2. Dywizji Piechoty Legionów z Kielc. Przekazując liczne fotografie i dokumenty Muzeum Narodowemu w Kielcach, pani Ney Bigo przesyłała ich kopie kieleckiemu kolekcjonerowi.

Pozostała część bogatego zbioru Stanisława Piotrowicza obejmuje przedmioty z zakresu falerystyki, numizmatyki, ikonografii, medalierstwa, dokumenty, pocztówki, militaria a nawet dewocjonalia. Niepoddawana surowej selekcji materiału oraz opracowaniu naukowemu, pozostaje na płaszczyźnie kolekcji amatorskiej. Wymienione tu przedmioty pochodzą z lat 1914–1989. Można wśród nich wyróżnić kilka wątków, dla których wspólną ośnią jest historia polskich symboli wojskowych i narodowych. Są to: pamiątki po żołnierzach polskich walczących na frontach I wojny światowej, odznaki formacji wojskowych, elementy uzbrojenia i umundurowania, fotografie żołnierzy Wojska Polskiego z lat 1918–1939, przedmioty związane z działalnością organizacji społecznych w okresie II Rzeczypospolitej, przedwojenne odznaczenia państwowe, banknoty, monety, pamiątki po Sybirakach i ofiarach zbrodni sowieckich, pamiątki po żołnierzach oddziałów partyzanckich, przedmioty związane z polskimi formacjami wojskowymi tworzonymi podczas II wojny światowej w ZSRR, elementy wyposażenia i umundurowania żołnierzy niemieckich, odznaki, oznaki i elementy umundurowania Ludowego Wojska Polskiego z lat 1945–1989, odznaczenia państwowe PRL, przedmioty związane z działalnością organizacji społecznych i służb w okresie PRL (Towarzystwa Przyjaciół Żołnierza, Ligi Obrony Kraju, Polskiego Czerwonego Krzyża, Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, straży pożarnych, Milicji Obywatelskiej). Wśród wymienionych na podkreślenie zasługują: zbiór 91 polskich orłów wojskowych i cywilnych z lat 1914–1989, zbiór ok. 100 fotografii z lat 1918–1939 przedstawiających żołnierzy Wojska Polskiego, zestawy odznak szkół wojskowych, naszywek rozpoznawczych oraz odznak kołnierzykowych (tzw. korpusówek) Ludowego Wojska Polskiego.

Mimo swej liczebnej przewagi, omówione powyżej eksponaty nie stanowiły głównego przedmiotu zainteresowań Stanisława Piotrowicza. Dotyczy to zwłaszcza obiektów związanych z historią PRL oraz Ludowego Wojska Polskiego. Kolekcjoner darzący sentymentem polskie symbole wojskowe, gromadził je niejako przy okazji. Wynikało to głównie z faktu, iż po 1989 r. można je było zdobyć za bezcen, gdyż były produkowane masowo i wówczas praktycznie nikt nie myślał o nich jak o „poważnych” obiektach kolekcjonerskich.

Prawidłowością jest, że cena przedmiotów kolekcjonerskich zazwyczaj wzrasta z upływem czasu. Rynek kolekcjonerski bardzo często kształtują określone „mody”. Podobny mechanizm zadziałał także w przypadku pamiątek związanych z Ludowym Wojskiem Polskim. Jak wspominałem uprzednio, znaczny wzrost cen pamiątek z okresu

8 S. Piotrowicz, *Czwarty Pułk Piechoty*, b.m., 1990.

II Rzeczypospolitej spowodował, iż część kolekcjonerów sięgnęła do mniej popularnej, a więc i tańszej dziedziny, jaką były pamiątki związane z Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie. Z czasem rosące zainteresowanie tymi przedmiotami spowodowało wzrost ich cen. W pierwszych latach XXI stulecia wielu początkujących kolekcjonerów pamiątek wojskowych, charakteryzujących się mniej zasobnymi portfelami, sięgnęło po alternatywę, jaką były przedmioty związane z historią Ludowego Wojska Polskiego. W ten sposób powstała moda na LWP. Korzystając z tego zjawiska, Stanisław Piotrowicz traktował je nie tylko jako jeden z wątków swej kolekcji, ale również jako materiał do prowadzenia wymiany i pozyskiwania bardziej interesujących go przedmiotów⁹.

Należy pamiętać, iż w momencie śmierci kolekcjonera jego kolekcja nie była ukończona. Jej kształt i wielowątkowość stanowiły wypadkową opisanych powyżej zjawisk związanych z powstaniem rynku kolekcjonerskiego w Polsce w ostatniej ćwierci XX w. Niewątpliwie jednak dominantą kolekcji Stanisława Piotrowicza i jej najcenniejszą częścią stały się przedmioty związane z dziejami kieleckiego garnizonu Wojska Polskiego w latach 1919–1939 oraz Polskimi Siłami Zbrojnymi na Zachodzie.

Kolekcja Stanisława Piotrowicza, mimo swej wielowątkowości i różnorodności, odznacza się istotnymi walorami poznawczymi. Widoczny w jej strukturze zamysł kolekcjonera oraz dający się odczytać proces gromadzenia zbioru stanowi tu istotną wartość¹⁰. W związku z powyższym ważne jest, aby kolekcję tę zachować jako całość związaną nierozdzielnie z nazwiskiem twórcy. W celu realizacji tego zadania w końcu lipca 2014 r. w Muzeum Historii Kielc zostanie otwarta wystawa czasowa „Okrucy historii – kolekcja Stanisława Piotrowicza”, prezentująca większą część zgromadzonych przez kolekcjonera zbiorów.

9 Wnikliwymi rozważaniami na temat czynnika ekonomicznego w tworzeniu kolekcji, określanego jako „zbieranie akumulacyjno-ekonomiczne”, zajmowała się Renata Tańczuk. Chodzi tu o wyodrębnione tworzenie części zbioru, jako lokaty kapitału dla pozyskiwania środków finansowych na zakup ciekawszych, związanych z głównym nurtem kolekcji przedmiotów, lub też jako materiału dla prowadzenia atrakcyjnej dla kolekcjonera wymiany. Por.: R. Tańczuk, *Ars colligendi...*, s. 154, 155, 183, 184.

10 „[...] kolekcja, choćby się składała z guzików mundurowych, odważników, czy kart do gry, ma wybitny walor poznawczy (czasem w bardzo wąskim zakresie), nawet po śmierci swego twórcy nie traci nigdy swej wartości, służy wiedzy, nauce, kulturze; odbiorcy dostarcza przeżyć, wrażliwszych może zachęcić przykładem. Warta jest tego, by ją uchronić w całości, włączyć do zbiorów powszechnie dostępnych, zachowując przecież jej odrębność i – koniecznie! – związek z nazwiskiem tego, który ją stworzył?”. A. Ryszkiewicz, *Kolekcjonerzy i miłośnicy*, Warszawa 1981, s. 7.

Konrad Otwinowski (Museum of the History of Kielce) Zbiory kielczanina Stanisława Piotrowicza jako przykład prywatnego kolekcjonerstwa „pamiątek historycznych”

What can be found in collections of historical memorabilia except for the objects they consist of? This article is an attempt to answer the question about the role and cultural value of private collections of so-called historical memorabilia presented in contemporary museums. In years 2008–2012 a collection accumulated by Kielce citizen Stanisław Piotrowicz (1933–2008) was contributed to the Museum of the History of Kielce. The collection includes mainly: Polish military and national symbols, documents, photographs, numismatics and militaria, depicting events from the history of the twentieth-century Poland. Two themes appear to be of greater importance: the history of Kielce garrison of the Polish Army in years 1919-1939 and the history of the Polish Armed Forces in the West with particular emphasis on battles of the Second Polish Corps. The collection comprises more than 1650 objects. It is a representative example of a private collection of historical memorabilia as a phenomenon characteristic of the Polish amateur collection of the last quarter of the twentieth century. When Stanisław Piotrowicz died, his collection was not completed – he had been building and reorganizing it. Its shape and complexity resulted from the formation of Polish collectors market in the last quarter of the twentieth century. Despite its complexity and diversity, the collection is a significant source of historical knowledge. The collector's idea and readable process of collecting visible in the structure of the collection contribute to its value.